

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım / 1962

Yayımlayan:

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ

ARAŞTIRMA

ENSTİTÜSÜ

Kuruluş Ta.: Ekim 1961

★

İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

★

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Bahaeddin

YEDİYILDIZ

★

Fiyatı: 1.500.000-TL.

Yıllık Abonesi

(2002 yılı için)

14.400.000-TL.

Yurtdışı:

- \$ 30.-

- Euro. 30.-

Abone bedeli, 171.379

numaralı posta çeki

hesabına yatırılabilir.

Ödemeli gönderilmez.

★

Dergiye gönderilen yazılar

basılsın basılmasın iade

edilmez. Dergideki yazılar

kaynak gösterilerek alınabilir.

Makalelerdeki fikirler imza

sahiplerine aittir.

★

İdare ve yazışma adresi:

BAHÇELİEVLER

SONDURAK,

17. SOKAK, NU. 38

06490 ANKARA

Tel: 213 31 00

Faks: 213 41 35

e-posta: tkae@ttnet.net.tr

★

Dizilip Basıldığı yer:

Ankara Üniversitesi Basımevi

Beşevler / Ankara

Tel: 213 66 55

İÇİNDEKİLER

Destanlarda ve Han-Nâme'de Geçen Vezirlerin
Tunyukuk ile İlgisi Olabilir mi?

Prof. Dr. Saadettin Gömeç 641

İzlekli İnceleme Denemesi: Bir Destan Roman:
İnce Memet

Enver Töre 650

Kazakların Halk Hekimliğiyle İlgili Bazı Pra-
tikleri Hakkında

Doç. Dr. Nerin Köse 677

Cumhuriyetin İlk On Yılında Giresun'da Yay-
gın Eğitim Uygulamaları

Yard. Doç. Dr. Ali Rıza Terzi 687

Karınca İstilası ve Gördüğüm Rüya

Prof. Dr. Şükrü Elçin 693

Hüsrev Hâtemi'nin Hatıraları *Anıcağ Ol Mec-
lisi*'nin Hatırlattıkları

Ersin Özarlan 695

BİBLİYOGRAFYA

Aslan Ensar 1999, *Halk Şiirimizde Tarihi
Olaylar*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim
Fakültesi Yayınları

Abdülbasit Sezer 699

Prof. Dr. Necmeddin Sefercioğlu *Armağanı*,
Hazırlayan: Ersin Özarlan: Gazi Üniversitesi
İletişim Fakültesi Basımevi, 2001, XXX=298s.
36 resim

Gökhan Derelioğlu 700

Bayram Durbilmez, *Kayserili Halk Şiirlerinin
Şiirlerinde Kıbrıs*, Kayseri (Geçit Yayınevi)
1999, Küçük boy, 158 sayfa

Dr. A. Vehbi Ecer 703

Sayın okuyucularımızın Enstitümüze
gönderdikleri istek yazılarında adresleri
ile birlikte posta kod numaralarını da
bildirmeleri rica olunur.

KAZAKLARIN HALK HEKİMLİĞİYLE İLGİLİ BAZI PRATİKLERİ HAKKINDA*

*Doç. Dr. Nerin KÖSE***

Bugün bilim ve tekniğin takip edilmesi güçlü bir şekilde gelişmesine, hekim sayısının artmasına, en uzak köylere kadar sağlık hizmetlerinin götürülmesine rağmen halkın bazı hastalıkları atalarından gördüğü şekilde tedavi ettiği, bir gerçektir. Bu tür tedavi şekillerinin geçmişte olduğu üzere bugün de eski ya da yeni inanç sistemleriyle birleşerek yaşamaya devam etmesi ise işin bir başka boyutudur. Bir başka ifadeyle halkın sağlık ve hastalık hakkındaki düşünceleri onun inanç sisteminin bir görünüşüdür (Türkdoğan I, ss: 33-46; Türkdoğan II, ss: 40-47). Bu sebeple olsa gerek özellikle kırsal kesimlerde oturan halkın dünden bugüne özenle koruyageldiği ve "Halk Hekimliği diye tanımladığımız geleneksel tedavi yöntemlerinin kaynağı, ancak söz konusu toplumun kültürünü bilmekle mümkün olabilecektir.

Günümüzde "Medikal Sosyoloji" (Türkdoğan I, ss: 33-46; Türkdoğan II, ss: 40-47) ve "Kültürel Antropoloji"nin bir sahası olan "Medikal Antropoloji" gibi bilim dallarının ortaya çıkmasına sebep olan "Halk Hekimliği" kişinin, içinde yaşadığı çevresiyle (tabiat, tabiatüstü güçler ve ait olduğu toplum) olan ilişkilerine sıkı sıkıya bağlıdır (Maden, ss: 97-100). Çünkü bir milletin her kültür varlığı, dolayısıyla hastalıkla savaşıma konusunda geliştirdiği her yöntem, insanın tabiata karşı bir yaratmasıdır ve hayat tarzının, dünya görüşünün, inanç sistemlerinin yansımasıdır (Türkdoğan III, ss: 403-405).

Her millette olduğu gibi Türkler de tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren çevrelerinde gördükleri canlı-cansız bütün varlıkların oluşumlarını merak edip, her birini kendilerince açıklamaya çalışmışlar (Yöntem, ss: 1-4); bu işi de açıklamaya çalıştıkları varlığın özelliklerini, kendilerine olan fayda ve zararlarını göz

* II. Lokman Hekim Uluslar Arası Tıp Günleri ve Folklorik Tıp Kongresi'nde (2000) bildiri olarak sunulmuştur, Adana.

** Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

önüne alarak yapmışlar; giderek de onları tanrılaştırmışlardır (Gökalp; ss: 31-117). Kısacası Türkler'in ilk dinleri, tabiat dinidir. Bu sebeple başta "ateş" ve ona bağlı olarak "ocak" ve "ev", "yağmur" ve ona bağlı olarak "yada taşı"; "Yer-Su-Gök Tanrıları", "ağaç" vb., bu inançlarının belirli bir sisteme oturmasıyla da "4 yön", "Tanrılara ve ruhlara kurban sunma", "doğum-ölüm" gibi geçiş törenleri değer kazanmıştır. Ayrıca söz konusu durumlarla ilgili ayinlerle bu ayinlerin "şaman" denilen din adamları tarafından idare edildiği için "Şamanizm" adını alan eski Türk dininde bazı hastalıklardan ve ruhlardan korunmada şaman büyü ve efsunları büyük bir önem taşımıştır (İnan, ss: 13-20). Hatta Şamanların büyü ve sihirle giderek daha çok bütünleşmesi, onların her olayı bu yolla açıklamalarına ve çözümlenmelerine yol açması (Köprülü, ss: 67-69) bile bu tür uygulamaları yok edememiş; bu dua ve efsunların İslâm diniyle birleşip yaşayagelmesi, engellenememiştir.

Ayrıca Türkler'in eski hayatlarında hayvanlar da çok önemli bir yer tutmuştur. Onları göçer-evli olmaya zorlayan "at", türediklerine inandıkları "kurt" ve "keçi" ile gücüne inanıp bazı uygulamalarda ve benzetmelerde başvurdukları "şahin" gibi.

Elbette geçmişte, Orta Asya'da uzun yıllar bir arada yaşadığımız ancak çeşitli sebeplerle bugün farklı coğrafyalarda bulunduğumuz Kazak Türkleri için de aynı durum söz konusudur. Onların da çeşitli hastalıklara karşı geliştirdikleri, uygulamalarda eski ve yeni inanç sistemlerinin, hayat tarzlarının, dünya görüşlerinin etkisi büyüktür. Bu itibarla Kazak Türkleri'nin halk hekimliği ile ilgili uygulamalarında başlıca üç husus söz konusudur.

1. Eski Şaman dininden kalma yöntemler,
2. İslâm dininden gelen tesirler,
3. Kazak Türkleri'nin daha çok eski hayat tarzlarının izleri.

Kazakların halk hekimliğine ilişkin tedavi yollarını incelerken söz konusu ettiğimiz tesirleri gözönüne aldık ve ele aldığımız 12 hususu üç gruba ayırdık:

1. Sihir ve büyüye dayanan tedavi yolları: "İşirtki", "Üşkirüv", "Uşıktav", "Emdev", "Otpen Alastav", "Korıktık Kuyuv".
2. İlaçla tedavi edilenler: "Soğuk algınlığı-grip-romatizma", "yüksek ateş-sebepsiz yere bayılma", "düşme ya da çarpma sonucu oluşan şişlikler", "kırık", "çıkık", "yılan-büyü-akrep sokması".

3. İlaçla ve sihir yoluyla tedavi edilenler, "Yüksek ateş-sebepsiz yere bayılma", "soğuk algınlığı-grip-romatizma", "kırık".

Bu itibarla bildirimizde ele alınan tedavi yollarında hem çeşitli kültürlerin izleri tespit edilecek, hem de mümkün olanların modern tıptaki açıklamalarına yer verilecektir.

1. Sihir ve Dua Yoluyla Tedavi Edilen Hastalıklar

Bu grupta yer alan hastalıkların tedavisinde eski Totemist ve Şamanist kültürlerle, İslam dininin etkisi açıktır. Geçmişte "şaman", "arbavşı" veya "arbakşı"ların, daha sonra da "emşi"lerin yani halk hekimlerin ve "molda" ("molla", yani "hoca")lar vasıtasıyla yapılan bu tedavi şekli, Anadolu'da bugün bile uygulanmaktadır: Hastanın göbeğine dua yazma, muska yani üzerlik taşıma, okunmuş ya da dua yazılı kağıdın içine konup eridiği suyu içme veya hastanın ağrıyan bölgesini dua okuyarak sıvazlama kurşun dökme gibi...

İŞİRTKİ

Kazaklar "emşi"ler yani halk hekimleri veya "molda"ların yani hocaların çocuk sahibi olmak, geçmeyen baş ağrılarını ve nazarı kesmek, hasretle yola bakanları beklediklerine kavuşturmak için üstüne dua yazdıkları kağıdı suda ezerek içerler (Köse, s.132).

ÜŞKİRÜV

Kazaklarda herhangi bir insanın ağrıyan yerinin acısını dindirmek, nazarını kesmek, sebebi olmayan iç sıkıntısını gidermek, çocuksuz kimselerin çocuk sahibi olmasını sağlamak için "emşi"lere ya da "molda"lara götürerek okuyup üfletmek şeklinde bir uygulama vardır. Bu tür durumlarda hoca kendince uygun gördüğü bir duayı okuyup hastaya üfler (Köse, s. 178).

UŞIKTAV

Bu, yiyecekte-kokudan öğrenen, rüzgardan-fırtınadan korkan ya da düşen bir insanın ağrıyan yerinin acısını dindirmek sıkıntısını gidermek için uygulanan bir tedavi şeklidir. Bunun için ise gün batmak üzereyken "cer uşık (yere girsin)" denilerek hastanın başı yere üç defa değdirilir; daha sonra da evine getirilir ve üstü iyice örtülerek dinlendirilir.

Düşen bir insanın acısını dindirmek için de hastanın ağrıyan yerine "ket pele ket (git bela git!)" veya "uşık-uşık (uçsun-gitsin)" denilerek üflenilir (Köse, s. 177).

EMDEV

Bu tedavi yolu Totemizm'in izlerini taşıyan bir özellik göstermektedir. Çok eski çağlara geri gittiği bilinen bu adete göre inek ve deveden bulaşan "rak (kanser)", "merez (frenji)", "pes (bir çeşit ateşli hastalık olup, solunum yetmezliği de yapar)", "topolong (koyunlarda görülen bir çeşit hastalıktır; ayrıca deride değişme ve yapısında bozukluk yaratır, kaşıntı yapar)", "karasan (sığırlarda görülen bir çeşit salgın hastalık olup hayvan yemeden-içmeden kesilir ve halsiz düşer)", gibi hastalıkları iyileştirmek için "bedik ölenği (bedik türküsü)" söylenir. Bu ölenk, sadece yukarıda belirtilen hastalıklara yakalanan insanların değil, bir çeşit hayvan hastalığı olan "bedik (bulantı, kusma ve vücutta şişlik yapan ateşli bir hastalık)" ile keçilerden bulaşan "kebenek (kepeklenme, deri dökülmesi anlamlarına gelir)" hastalığına tutulan koyunların iyileştirilmesi amacıyla da söylenir.

*Ayt degennen aytamın av bèdikti,
Kara makmal tonım bar barşa èdipti
At attabay, su işpey cata berse
Bèdik ölmey nemene kèdikti
Koş, koş, koş! (Koñıratbayev, s: 40-42).
(Söyle deyince söylerim hey "bedik"
Kara kadifeden giysim var para eder
At binmeyip su içmeyip yatıverse
Bedik ölmez neme lazım "kedik"
Haydi, haydi, haydi!)*

OT PEN ALASTAV

Bugün Kazaksitan'ın bazı yerlerinde hala yaşayan bu uygulama hastanın tedavisi için çağırılan "baksı" veya "tevip (tabip)"in "yedi cin çağırması ve ateş ile hastalık yapan ruhları korkutması" anlamına gelmektedir. Şamanist kültürden gelen inanca göre her hastalığın bir "iye (sahip)"si vardır ve ancak ateşten korkup, kaçır. "Ateş kültü" ile ilgili olduğuna bildiğimiz bu uygulamaya (İnan, ss: 66-71) hem insan hem de hayvanların tedavisinde başvurulur ve bu sırada söylenen "bedik" sayesinde kötü ruhların hastadan başka bir varlığa geçeceği kabul edilir (Koñıratbayev, s: 40-42).

KORIKTIK KUYUV

Herhangi bir şeyden çekinen ya da korkan kimselere "korıktık kuyuv" ile çare bulunur. Bizde "kurşun dökme" diye bilinen bu uygulama şöyle yapılır: İki tabaktan birine yağ konur, diğerinde ise kurşun eritilir. Eriyen kurşun, yağa dökülür. Halkın inancına göre yağa dökülen kurşun insan hangi varlıktan korkmuşsa, onun şeklini alır: Kişi köpekten korkmuşsa köpeğin, yılandan korkmuşsa yılanın, birisinden korkmuşsa onun silueti görünür. Şeklin açık olarak belirmesi ise, insanın, şekli görülen varlıkla ilgili hastalığından, sıkıntısından kurtulacağına işarettir (Köse, s: 146).

2. İlaçla Tedavi Edilen Hastalıklar

Bu grupta yer alan tedavi yöntemlerinin (biri hariç) hepsi de Kazak Türklerinin göçebe kültürlerinden kalma uygulamalardır. Geçmişteki kadar olmasa da, bugün bile hayvancılığın hala geçerli olması, sadece halk hekimliğinde değil geleneksel hayatlarının hemen her sahasında bu kültürün etkisinin görülmesi bize Kazak Türklerinin eski göçebe âdetlerini koruduklarını göstermektedir. Ayrıca bu bölümdeki her uygulamanın totemist inanca geri giden yanları da vardır. Çünkü bir varlığın uzvunun ya da parçasının yenmesi veya kullanılması; söz konusu hayvanın ya da kullanılan uzvundaki gücünün, hastaya geçeceğine inanılmasıyla ilgilidir.

SOĞUK ALGINLIĞI-GRİP-ROMATİZMA (YEL)

Kazaklarda üşütmeden dolayı öksüren, halsizleşen birini iyileştirmek için "at"ın yağı ateşte eritilir, hastanın sırtı, boynu ve ayakları dayanabileceği sıcaklıktaki bu yağ ile iyice ovulur ve sabaha kadar yatağından kaldırılmaz. Sabah hasta banyo yaptırılır ve 2-3 gün yataktan çıkarılmaz. Bu süre içinde hasta iyileşmeye başlar. Ancak bu işlem yapılmadan önce hastaya mutlaka sıcak bir çorba içirilmesi (Karatayev, s:2) şarttır. Bu uygulamanın modern tıpta "hastanın vücudu ile dış ortamının ısını dengelleme, hastanın soğuk hava ile temasını engelleme" düşüncesini ifade etmektedir.

Bu tür hastalıkların "koyun yağı" ile tedavi edildiği de olur. Bunun için kesilen koyunun yağı, bir tabakta eritilir ve bir kaba konarak donması beklenir; daha sonra da karanlık bir yerde saklanır. Özellikle genç kız ve delikanlıları soğuktan korumak ya da onların soğuk algınlıklarını tedavi etmek için sıcak bir çorbanın arkasından bir kaşık koyun yağı yutturulur veya ağrıyan bölgeye sürülür. Kazaklarda gripten korunmanın en iyi yolu, budur (Karatayev, s: 2).

YÜKSEK ATEŞ, SEBEPSİZ YERE BAYILMA

Kazaklarda ateşi yükselen ya da sebepsiz yere sık sık bayılan kimselerin (genellikle akşam vakti, yemek yendikten sonra) yakınları eve toplanırlar ve kara bir koyunu keserler. Koyunun derisi hemen soyulur ve hasta, içine çırılçıplak konarak yatağına yatırılır; üstü iyice örtülür. Hasta terleyinceye ve ateşi düşünceye kadar onun içinde kalır (Duysenov, ss: 350-352). Kırgızlarda da görülen, ancak koyun yerine keçi derisi kullanılan bu tedavi yolu, Ertabıldı Destanı'nda:

Oronup catıp terdeerge

Eçkinin kañduu teri bar (Ertabıldı, s: 338) olarak geçmektedir. Bu arada söz konusu uygulamanın modern tıpta "vücudun hava ile temasının kesilmesi sebebiyle metabolizmanın hızlanması ve terleyerek toksinlerin dışarı atılması"nı sağladığını da, belirtmemiz gerekmektedir.

DÜŞME YA DA ÇARPMA SONUCU OLUŞAN ŞİŞLİKLER

Herhangi bir kişi düştüğünde ya da sert bir yere çarptığında vücudunda oluşan şişlikleri indirmek için de benzer bir işlem yapılır: Yeni kesilen bir koyunun derisinden bir parça alınarak bölge sarılır ve söz konusu hasta (el, ayak, bel vb.) bir müddet kımıldatılmaz. Kırgızlarda da görülen bu uygulamada koyun değil keçi derisi kullanılır ve Ertabıldı Destanı'nda bu âdet:

Eçki, teke attı emi,

Ermekteşip cattı emi,

Etinin celin tartсын dep

Eki teri captı emi,

Terige tüşüp Tabıldı

Isıktanıp cattı emi (Ertabıldı, s:340) satırlarıyla verilmektedir.

(Keçi, teke vurdu şimdi

Oyalanıp durdu şimdi

Etinin yelini alsın diye

İki deri örttü şimdi

Deriye girip "Tabıldı"

Terleyip durdu şimdi)

KIRIK (SINIK)

Kazaklarda kırıkların tedavisi "tevip" ya da "otaşı" denilen kimseler tarafından gerçekleştirilir. Bunun için "otaşı" kırılan yeri bıçağının sırtı ile 1 saat boyunca sıvazlar. Bu, kırık kemiğin birleştirilmesini sağlayan bir işlemdir. Daha sonra kırık bölge tahta parçaları ile sabitleştirilir ve bir bez ya da iple, sıkıca bağlanır; iyileşinceye kadar beklenir. Bu süre 4-5 gün olabilir. Şayet ayak şişer, morarır ya da mikrop kaparsa, kemik yeniden kırılır ve işlem tekrarlanır (Tavasaru, s:107).

ÇIKIK

Çıkık konusunda da "tevip" ya da "otaşı" denilen kimseleri görmekteyiz. Bugün Anadolu'da "çıkıkçı" ya da "sınıkçı" dediğimiz kişiler tarafından benzer şekilde uygulanan bu tedavi yöntemine göre "otaşı"lar çıkan kemiği elleriyle yerine oturtuktan sonra bir bezle ya da deri parçasıyla sararlar. Tedavi edilen bölge, iyileşene kadar kımıldatılmaz; ayak ise üzerine basılmaz, kol ise kullanılmaz. Çıkığın iyileşme süreci, kırığa göre daha uzun diye kabul edilir.

YILAN-BÜYÜ-ÖRÜMCEK-AKREP SOKMASI

Böyle bir durumla karşılaşan kimse önce bir yere yatırılır. Daha sonra yılan, büyü ya da akrebin soktuğu yer ispirto ile silinir ve kibrit tutuşturularak o bölgeye bastırılır.

Eğer hasta kendini kaybedecek kadar kötüleşmişse sokulan bölge ucuna koyun yağı sürülmüş ve tutuşturulmuş pamuğun bastırılmasıyla yakılır; hasta hiç kaldırılmadan dinlendirilir.

3. İlâçla ve Sihir Yoluyla Tedavi Edilenler

Bu grupta yer alan hastalıkların tedavisinde hem şaman kültürünün, hem de daha sonraki hayat tarzının izlerinin görülmesi, söz konusu edeceğimiz tedavi yöntemlerindeki geçiş döneminin izleri olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca tedavideki pratiklerin gerek uygulayıcısı, gerek uygulama zamanı, gerekse uygulama şekli bakımından bazı farklılıkların görüldüğünü de, hemen belirtelim.

YÜKSEK ATEŞ-SEBEPSİZ YERE BAYILMA

Akşam vakti hastanın yakınlarının toplandığı evde baksı kopuzunu eline alır ve çırağıyla birlikte ruh çağırmaya başlar. Daha sonra baksı dizlerinin üzeri-

ne çökerek eşikten "tör (en, en saygın miafirinin oturacağı yer)"e kadar gider, gelir. Sonra hastanın yanına diz çökerek eliyle hastalıkları, kötülükleri kovar. Daha sonra sıra, hiç beneği olmayan kara koyunun kesilmesine ve soyulan derisinin içine, hastanın konmasına gelir. Hasta iyice örtülür ve ona musallat olan hastalıkların ve kötülüklerin çıkması için terlemek üzere yatağına yatırılır; üstü de iyice örtülür.

Daha sonra kesilen hayvanın eti hemen pişirilir ve hasta ile ailesi hariç, herkes bundan yemek zorundadır (Duysanov, ss: 351-352). Zira hastadaki kötü ve hastalık yapan ruhların ailede kalmaması gerekmektedir (İnan, ss: 107).

GRİP ALGINLIĞI-GRİP-ROMATİZMA (YEL)

Bu tür hastalıkların tedavisinde, yeni kesilen koyunun ateşe konularak bir tabakta eritilen ve soğutularak güneş görmeyen bir yerde bekletilen yağının hastaya veya hastalanmaya meyilli olanlara yutturulması ya da at yağının hasta bölgeye sürülmesi sırasında evin aksakal (dede, baba, ağzı dualı biri)inin dua ettiği de olmaktadır. Genellikle:

"Kuday pele – caladan saktasın! Kudayğa duğa kıldım balanın avruvı baska cerge ketsin, sularğa ketsin, maldarğa ketsin, baladan uzak bolsın, kudayğa calınıp calbarıp duğa kıldım, duğam kabul bolsın!" şeklindeki bu dua sayesinde hastalığın bir başka nesneye geçeceğine inanılır. Çünkü eski Şaman kültüründen kalma düşünceye göre hastalık yol almaz; ancak başka bir varlığa geçebilir. Bu işleme ise "göçürme" adı verilir (İnan, s.107)

KIRIK

"İlaç" ile "dua" nın birlikte görülmesi, kırık tedavisinde de vardır. Nitekim kırılan bölgeyi birleştiren "tevip" ya da "otaşı"lar daha sonra şöyle bir dua ederler:

Kuday pele – caladan karısın! Kudayğa calınıp – calbarrınıp tileymin, (hastanın adı söylenir) şıpası kabil bolsın, sınıktarın salıp ayağınan cürip ketsin! Kudayğa şukir kıldım!"

Sonuç olarak diyebiliriz ki:

1- Kazaklar'ın çeşitli hastalıkların tedavisinde uygulanan pratiklerdeki şaman kültürüne geri giden "sihir ve büyü", göçebe ve avcılık yaparak geçindikleri hayat tarzlarına ilişkin "hayvanlardaki veya bir uzuvlarındaki gücün kul-

lanılarak, o gücün hastaya geçeceğine inanılması" ile "İslâmî unsurların"; büyük ve renkli bir yelpaze teşkil ettiği;

2- Söz konusu edilen tedavi yöntemlerinin hemen hepsinin Anadolu'da hala görülmesi, Orta Asya'daki hayatımızdan getirdiğimiz bu konuyla ilgili inançlarımızı koruduğumuzu "modern tıp"ın ulaşamadığı hususların ve bölgelerin hala olduğu;

3- İkinci grupta yer alan tedavi yollarının, modern tıba paralel bir görünüm arz ettiği, yani yapılan uygulamaların tıbben açıklamasının yapılabileceği;

4- Günümüz halk hekimliğinde eski şaman dualarının yerini İslâmî inanca uygun bir görünüm kazandığı, dikkati hemen çekmektedir:

Bu arada şu hususu da, belirtmeden geçmek istemiyoruz. Bugün, özellikle büyük merkezlerde söz konusu ettiğimiz hususlarda modern tıba başvurulması yanında geleneksel yollarla tedavisinin yapılmasının, Kazak Türkleri'nin sosyo-kültürel yapısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

- Türkdoğan, Orhan I, "Erzurum Bölgesinde Tıbbî Tedavinin Sosyo-Kültürel Safhaları", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Ankara, 1968, s:XI, ss: 33-46.
- Türkdoğan, Orhan II, "Bir Kasabada Geleneksel Tıp ve Modern Tıp Sürekliliği" *I. Uluslar Arası Türk Folkloru Semineri Bildirileri*, Ankara 8-14, Ekim 1973, Ankara: 1974, ss: 40-47.
- Türkdoğan, Orhan III, "Tıbbî Folklor Açısından Sağlık-Hastalık Sistemi", *III. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV.Cilt, (Gelenek-Görenek-İnançlar) 19987, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı. MFAD Yayınları: 86, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 23.
- Maden, Ahmet, "Medikal Antropolojinin Uygulamadaki Yeri ve Önemi", *Antropoloji Dergisi*, Ankara, ss: 97-100.
- Yöntem, Ali Canip, *Epopé (Epopée) Edebî Nevilerle Mesleklere Dair Malûmat*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınlarından VII. Seri No: 24, Ankara, 1954.
- Köprülü, M. Fuat, *Edebiyat Araştırmaları I*, Ötüken Yayınları, Yayın No: 186, Kültür Serisi: 52, İstanbul, 1989.
- Köse, Nerin, *Kazakların Gelenek-Görenekleri ile İnanç Pratikleri*, Millî Folklor Yayınları: 14, Folklor Dizisi: 4, Ankara, 2001.

- Koñiratbayev, Evelbek, *Kazak Eposı Cënë Turkolagiya*, Kazak SSR Ğılım Baspası, Almatı.
- Karatayev, Sultanğalıy, *Avılımnıñ Altın Alkası*, Murager Curnalı Respublikalık Murager Koğamının Toksanına Bir Ret Şırğadın Ğılımıy-Medeniyet Almanığı), Almatı, 1995.
- Duysenov, Mirzabek, *Bir Aspannın Astında*, Mektep Baspası, Almatı, 1976.
- , "Er Tabıldı", *Kırgız SSR İlimdar Akamıyası*, Til Cana Adabiyat İnstitutu. Kırgızstan Basması, Frunze, Epostar 1970.
- Tavasaruılı, Kazibek, "Tüp-Tukıyannan Özime Şeyin", *Kazakstan Respublikası Baspasöz Cene Bukaralık Akparat Ministirliğinin* (Calın Baspası), I. Almatı.
- Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi. İslâmîyetten Evvel Türk Dini. 1. Kitap*, (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu), Türk Kültür Yayını: 5. İstanbul, 1794.